

Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας

Τόμ. 34 (2013)

Δελτίον ΧΑΕ 34 (2013), Περίοδος Δ'. Στη μνήμη του Τίτου Παπαμαστοράκη (1961-2010)

Το αρχαιολογικό εύρημα ως ιστορικό τεκμήριο. Η εγκατάσταση των Γότθων στην πεδιάδα της κεντρικής Μακεδονίας και η ίδρυση του επισκοπικού συγκροτήματος στις Λουλουδιές

Ευτέρπη ΜΑΡΚΗ

doi: [10.12681/dchae.1702](https://doi.org/10.12681/dchae.1702)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΜΑΡΚΗ Ε. (2013). Το αρχαιολογικό εύρημα ως ιστορικό τεκμήριο. Η εγκατάσταση των Γότθων στην πεδιάδα της κεντρικής Μακεδονίας και η ίδρυση του επισκοπικού συγκροτήματος στις Λουλουδιές. *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 34, 1–10. <https://doi.org/10.12681/dchae.1702>

ΤΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΕΥΡΗΜΑ ΩΣ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΤΕΚΜΗΡΙΟ.
Η ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΓΟΤΘΩΝ ΣΤΗΝ ΠΕΔΙΑΔΑ
ΤΗΣ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ ΚΑΙ Η ΙΔΡΥΣΗ
ΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΙΚΟΥ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑΤΟΣ ΣΤΙΣ ΛΟΥΛΟΥΔΙΕΣ

Το άρθρο μελετά διεξοδικά το γοτθικό ζήτημα κατά την τελευταία 30ετία του 5ου αιώνα και προσπαθεί να ερμηνεύσει τα αίτια δημιουργίας του επισκοπικού συγκροτήματος στις Λουλουδιές ως αποτέλεσμα της εγκατάστασης των Γότθων του Θεοδώριχου στην Πύδνα και σε άλλες πέντε πόλεις της Κεντρικής Μακεδονίας το χρονικό διάστημα 479-483. Η διαμονή του Θεοδώριχου στην Πύδνα είχε ως συνέπεια την αναβάθμισή της σε επισκοπή και τη μετακίνηση των κατοίκων και του επισκόπου της 8 χλμ. νοτιότερα στη θέση της *mutatio* Άναμον, όπου ιδρύθηκε τετραπύργιο επισκοπικό συγκρότημα. Η γειτνίαση με τους Γότθους και ο φόβος επιδρομών εκ μέρους τους έδωσε στο συγκρότημα την αρχιτεκτονική μορφή του τετραπυργίου, που μιμείται ρωμαϊκά στρατόπεδα. Το επισκοπικό συγκρότημα που περιλάμβανε βασιλική, επισκοπικό μέγαρο και στοές με πεσσοστοιχίες προστατευόταν από περίβολο, διπλή πυργόσχημη πύλη και τέσσερις πύργους στις γωνίες. Η όλη εικόνα του αποδεικνύει την ιδιαιτερότητά του και τις ειδικές συνθήκες κάτω από τις οποίες δημιουργήθηκε.

*The paper studies in detail the Gothic issue during the last 30 years of the 5th century, in order to define the causes of the establishment of the episcopal complex at Louloudies, as a result of the settlement of Theodoric's Goths at Pydna and five other cities in Central Macedonia, during the period of AD 479-483. His stay at Pydna resulted in its upgrading to an episcopal seat, while the people with their bishop moved 8 km. to the south, where *mutatio* Anamon was located, and erected a four-towered episcopal complex. Due to the vicinity with the Goths and the fear that they would attack, the complex took the form of a four-towered fort, as in Roman camps. The episcopal complex that included a basilica, an episcopal palace and galleries, was protected by a wall, a double-towered gate and four towers at the corners, proving the special characteristics and circumstances under which it was founded.*

Η θέση Λουλουδιές της βόρειας Πιερίας σημειώνεται στους χάρτες ως μια μικρή κοιλάδα ανάμεσα στις Αλυκές Κίτρους και τον Κορινό (Εικ. 1). Την επισκέφθηκα για πρώτη φορά το 1985, με αφορμή ένα τυχαίο εύρημα, ένα μικρό κιονόκρανο από την άνω κιονοστοιχία παλαιοχριστιανικής βασιλικής. Άφθονη ποσότητα κερα-

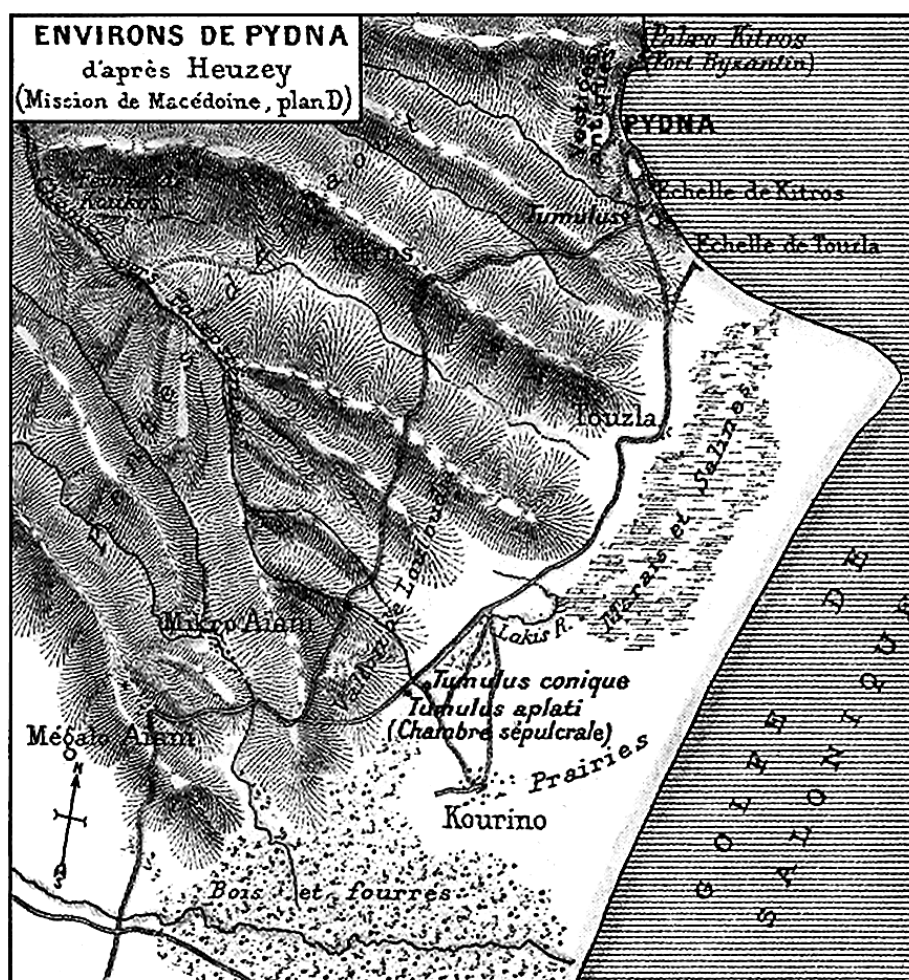
μικής της ίδιας περιόδου ήταν ορατή μέσα στα οργωμένα χωράφια. Με βάση τις ενδείξεις της επιφανειακής έρευνας και το εύρημα, σημείωσα τη θέση στον αρχαιολογικό χάρτη της 9ης Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων με την ένδειξη πιθανώς παλαιοχριστιανική βασιλική, ενώ η ΙΣΤ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασι-

Λέξεις κλειδιά

5ος αιώνας, γοτθική εγκατάσταση στη Μακεδονία, Κεντρική Μακεδονία, επισκοπικό συγκρότημα στις Λουλουδιές.

Keywords

5th century, Gothic settlement in Macedonia, Central Macedonia, episcopal complex at Louloudies.

Εικ. 1. Χάρτης της περιοχής των Λουλουδιών από το βιβλίο του L. Heuzey, *Mission archéologique de Macédoine*, Παρίσι 1876.

κών Αρχαιοτήτων είχε ανασκάψει εκεί την ίδια δεκαετία νεκροταφείο ελληνιστικών, ρωμαϊκών και αυτοκρατορικών χρόνων.

Το 1986-1988 σχεδιάστηκε από τον ΟΣΕ η χάραξη της νέας διπλής σιδηροδρομικής γραμμής Θεσσαλονίκης-Κατερίνης διά μέσου του αρχαιολογικού χώρου των Λουλουδιών, χωρίς να ζητηθεί η γνώμη των συναρμόδιων Εφορειών. Κατά τη φάση εκτέλεσης του έργου, το καλοκαίρι του 1992, διαπιστώθηκε εκτεταμένη διατάραξη αρχαι-

ολογικών επιχώσεων και διακόπηκαν οι εργασίες κατασκευής της υποδομής της γραμμής στη συγκεκριμένη θέση. Η σωστική ανασκαφική έρευνα άρχισε το Μάιο του 1993 με χρηματοδότηση του ΟΣΕ και έφερε στο φως διάδυμο τάφο¹ του 6ου αιώνα με γραπτό διάκοσμο και επιγραφή από ψαλμό του Δαβίδ² και μία έπαυλη του 5ου αιώνα, ανάλογη των αντίστοιχων της Θεσσαλονίκης, με ψηφιδωτά δάπεδα, που θεωρήθηκε αρχικά ως αγρέπαυλη (*villa rustica*). Η επέκταση της ανασκαφής νότια της

¹ E. Marki, «Deux tombeaux monumentaux proto-byzantins récemment découverts en Grèce du Nord», *CahArch* 45 (1997), 19-24.

² G. Kiourtzian, «Le Psaume 131 et son usage funéraire dans la

Grèce, les Balkans et la Cappadoce à la haute époque byzantine», *CahArch* 45 (1997), 31-39.

έπανυλης και στη συνέχεια η αποκάλυψη εκεί μεγάλης παλαιοχριστιανικής βασιλικής με προσκτίσματα εκατέρωθεν του νάρθηκα³, σε συνδυασμό με την ανασκαφή περιβόλου, προσδιόριζαν το εύρημα ως ένα οχυρωμένο επισκοπικό συγκρότημα του 5ου αιώνα, το οποίο όμως δεν μπορούσε να συσχετιστεί με κάποια από τις γνωστές αρχαίες πόλεις της Πιερίας.

Η μικρή σχετικά απόσταση της θέσης από την Πύδνα, και μια πληροφορία του ιστορικού των Γότθων Jordanes που κατέγραψε ο T. Tafel⁴, σύμφωνα με την οποία οι πόλεις Κύρρος, Πέλλα, Βέροια, Ευρωπός, Mediana, Πύδνα και Δίον παραχωρήθηκαν από τον αυτοκράτορα Ζήνωνα στους Γότθους για εγκατάσταση, με αντάλλαγμα τη λύση της πολιορκίας της Θεσσαλονίκης από τους τελευταίους το 479, με οδήγησαν στη διατύπωση της υπόθεσης ότι στο επισκοπικό συγκρότημα των Λουλουδιών πρέπει να μετακινήθηκε και να εγκατασταθεί η επισκοπή Πύδνης.

Η στήριξη της υπόθεσης αυτής απαιτεί, ωστόσο, συστηματική μελέτη των ιστορικών γεγονότων της περιόδου, για τα οποία οι πηγές είναι φειδωλές, και μια πιο τεκμηριωμένη ερμηνεία, την οποία θα προσπαθήσω να δώσω στο συγκεκριμένο άρθρο.

Σύμφωνα με τους βυζαντινούς χρονογράφους το γοτθικό ζήτημα⁵ τον 5ο αιώνα τίθεται ως εξής: Κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Λέοντος Α' (457-474) και του Ζήνωνος (474-491) εγκαταστάθηκαν στη Βαλκανική με αυτοκρατορική άδεια τμήματα του λαού των Οστρογότθων με δύο αρχηγούς, τον Θεοδέμιρο, γιο του Θεοδέμιρου που βοήθησε τον Ζήνωνα κατά του Βασιλίσκου⁶ και τον Θεοδώριχο του Τριαρίου τον Στραβώνα ή Στραβό. Μετά την παλινόρθωσή του ο Ζήνων απένευσε στον πρώτο τον τίτλο του *magister militum*, τον υιοθέτησε⁷ και αναγνώρισε τις περιοχές της παρόχθιας Δακίας (*Dacia ripensis*) και Κάτω Μοισίας ως τόπο εγκατάστασης του ίδιου και των υπηκόων του. Όταν πληροφορή-

θηκε το γεγονός αυτό ο Θεοδώριχος ο Στραβός ζήτησε να συμμαχήσει και αυτός με τον αυτοκράτορα, υποσχόμενος ότι μετά την υπογραφή της συμφωνίας δεν θα ενοχλούσε πλέον το κράτος, αλλά η βυζαντινή διοίκηση προτίμησε να θεωρήσει σύμμαχο μόνο τον Θεοδέμιρο και να ονομάσει εχθρό τον Στραβό, που άρχισε τις επιθέσεις κατά του κράτους, αναγκάζοντας τον Ζήνωνα να του ζητήσει το 478 τη σύναψη ειρήνης, με όρους την παραχώρηση των περιοχών που κατέλαβε και την παράδοση του γιου του στον αυτοκράτορα ως εγγύηση για την τήρηση της συνθήκης⁸. Επειδή ο Στραβός δεν αποδέχθηκε τους όρους, ο Ζήνων άρχισε πολεμικές προετοιμασίες εναντίον του και ζήτησε βοήθεια από τον υιοθετημένο σύμμαχό του Θεοδέμιρο, ο οποίος ήλθε στην Κωνσταντινούπολη για το σχεδιασμό της επιχείρησης. Ο αυτοκράτορας όμως αθέτησε τη συμφωνία, με συνέπεια οι δύο Οστρογότθοι να συμμαχήσουν εναντίον του Ζήνωνος τον ίδιο χρόνο⁹, κατηγορώντας τον αυτοκράτορα για απιστία. Ο Ζήνων επιχείρησε και πάλι να διασπάσει τους Γότθους δελεάζοντας τον Θεοδέμιρο με πολλά χρήματα, χωρίς η προσφορά του να γίνει αποδεκτή από τον τελευταίο, που επιτέθηκε και λεηλάτησε την περιοχή της Ροδόπης, υποχρεώνοντας τον Ζήνωνα να συμμαχήσει με τον Στραβό, στον οποίο κατέβαλε ετήσιο φόρο και απένευσε τον τίτλο του στρατηγού του πραισέντου. Τότε ο Θεοδέμιρος στράφηκε στη Δύση, κατέλαβε τους Στόβους και τη Ναϊσσό, στην οποία άφησε μικρή φρουρά¹⁰ και στη συνέχεια πολιορκήσε τη Θεσσαλονίκη (479), που διοικούσε ο ύπαρχος του Ιλλυρικού Ιωάννης Κλαριανός. Ο τελευταίος, επειδή έκρινε ότι η οχύρωση της πόλης δεν μπορούσε να αντισταθεί στις επιθέσεις των Γότθων, έστειλε πρεσβεία στον Θεοδέμιρο με δώρα, για να λύσει την πολιορκία. Οι Θεσσαλονικείς όμως, επειδή αγνοούσαν το σκοπό της πρεσβείας του Κλαριανού, φοβήθηκαν ότι σχεδίαζόταν η παράδοση της πόλης τους στους Γότθους και

³ Αντίστοιχα προσκτίσματα έχει η βασιλική της Βεργίνας, για την οποία βλ. Αι. Λοβέρδου Τσιγαρίδα, «Αιγαί: Παλαιοχριστιανικοί χρόνοι», *Αφιέρωμα στον Ν. G. L. Hammond, Παράρτημα Μακεδονικών* 7 (1997), 285-293 και η βασιλική του Tsaritchin Grade, N. Duval, «L'Architecture religieuse de Tsaritchin Grade», *Villes et peuplement dans l'Illyricum protobyzantin, Actes du colloque organisé par l'École Française de Rome* (Rome, 12-14 mai 1982), Ρώμη 1984.

⁴ T. Tafel, *De Thessalonica eiusque agro, dissertatio geographica*, Βερολίνιο 1839, Λονδίνο 1972², 185.

⁵ Για τη σχέση Γότθων και Βυζαντίου κατά τον 4ο αιώνα, βλ. Εϋ.

Χρυσός, *Τὸ Βυζάντιον καὶ οἱ Γότθοι. Συμβολὴ εἰς τὴν ἑξωτερικὴν πολιτικὴν τοῦ Βυζαντίου κατὰ τὸν Δ' αἰώνα*, Θεσσαλονίκη 1972.

⁶ Ι. Καραγιαννόπουλος, *Ιστορία Βυζαντινοῦ κράτους*, τ. Α', *Ιστορία πρώιμου βυζαντινῆς περιόδου* (324-565), Θεσσαλονίκη 1978, 307.

⁷ J. B. Bury, *A History of the Later Empire from Arcadius to Irene* (395 AD to 800 AD), τ. Ι, Λονδίνο 1889, 413.

⁸ Μάλχος, Fr. 14, *Historici graeci minores* (επιμ. I. Dindorf), τ. 1, Λειψία 1870, I 402. 1 κ.ε.

⁹ Στο ίδιο, I 405. 12-32.

¹⁰ Tafel, ό.π., 184.

για το λόγο αυτό στασίασαν, κατέστρεψαν τις αυτοκρατορικές εικόνες και προσπάθησαν να σκοτώσουν τον ύπαρχο. Με την παρέμβαση του μητροπολίτη ο ύπαρχος διασώθηκε, αλλά οι κάτοικοι πιστεύοντας ότι η πόλη κινδύνευε να παραδοθεί στον εχθρό, σχημάτισαν αμυντικά σώματα για τη φρούρησή της και παρέδωσαν τα κλειδιά της στο μητροπολίτη¹¹. Η αμοιβαία καχυποψία όμως και η μη τήρηση των συνθηκών εκ μέρους του αυτοκράτορα οδήγησε σε νέα εξέγερση των Γότθων, που το 482 με αρχηγό το γιο του θανόντος Θεοδέμιρου Θεοδώριχο Αμαλό κατέλαβαν προσωρινά τη Λάρισα, αλλά εκδιώχθηκαν λίγο αργότερα από την Κεντρική Μακεδονία και βρέθηκαν στην περιοχή της Ηράκλειας Λυγκιστικής και του Δυρραχίου¹². Στη συνέχεια ο Ζήνων, μέσω του αυτοκρατορικού πρεσβευτή Αδαμάντιου, παραχώρησε στους Γότθους προς εγκατάσταση την περιοχή της Πανταλίας, νοτιοδυτικά της Σαρδικής και τους πρόσφερε 200 λίτρα χρυσού για να αγοράσουν τρόφιμα. Η περιοχή της Πανταλίας που πρότεινε ο Ζήνων στους Γότθους για εγκατάσταση, βρισκόταν στο νοτιοανατολικό άκρο της Δαρδανίας κοντά στη Θράκη όπου βρισκόταν ο Στραβός και προφανώς επιλέχθηκε για την παρεμπόδιση των επιδρομών του Θεοδώριχου, τόσο από το βυζαντινό στρατό όσο και από τον Στραβό. Τον ίδιο χρόνο ξέσπασε για άγνωστο λόγο στάση του στρατού της Θεσσαλονίκης κατά του υπάτου του Ιλλυρικού Ιωάννη Κλαριανού, την οποία κατέστειλε ο Αδαμάντιος. Μετά τη συνάντησή του με τον Αδαμάντιο, ο Θεοδώριχος δέχθηκε να εγκατασταθεί στη Δαρδανία, υποσχόμενος να παραδώσει ομήρους και να πάρει μέρος με 6.000 στρατιώτες στην εκστρατεία κατά του Στραβού¹³. Σε περίπτωση ήττας του τελευταίου ζήτησε να του δοθεί το αξίωμα του στρατηγού του πραισέντου και να του επιτραπεί να ζήσει στην Κωνσταντινούπολη ως Ρωμαίος πολίτης. Τα ίδια γεγονότα παρουσιάζει συνοπτικά από την πλευρά των Γότθων ο ιστορικός τους Jordanes¹⁴, συγγραφέας του δού αιώνα, που βασιζέται την ιστορία του σε χαμένο κείμενο του Κασσιόδωρου. Σύμφωνα με τον

Jordanes, ο βασιλιάς των Γότθων Θεοδέμιρος, αφού νίκησε τους Σουάβους και τους Αλαμανούς, επέστρεψε στην Παννονία νικητής, όπου υποδέχθηκε με χαρά το γιο του Θεοδώριχο Αμαλό, που επέστρεψε το 469/70 από τη δεκάχρονη ομηρία του στην Κωνσταντινούπολη, φέροντας δώρα από τον αυτοκράτορα Λέοντα. Ο Θεοδώριχος που ήταν τότε 18 χρόνων, συγκέντρωσε περίπου 6.000 άνδρες και χωρίς να γνωρίζει τίποτε ο πατέρας του, διέσχισε τον Δούναβη και επιτέθηκε εναντίον του βασιλιά των Σαρματών Μπαμπάη, τον οποίο σκότωσε μαζί με την οικογένειά του και επέστρεψε νικητής. Κυρίευσε έπειτα την πόλη Σιγγιδώνα (σημερινό Βελιγράδι), που είχαν καταλάβει οι Σαρμάτες και δεν την απέδωσε στους Ρωμαίους, αλλά την κράτησε υπό την εξουσία του. Εν τω μεταξύ, επειδή τα λάφυρα που πήραν οι Γότθοι από τους γειτονικούς λαούς εξαντλήθηκαν και άρχισε η στέρηση τροφίμων, ο αδελφός του Θεοδέμιρου Βιδίμερος (Vidimir) στράφηκε στην Ιταλία, όπου αυτοκράτορας της Δύσης ήταν ο Γλυκέριος. Εκεί ο Βιδίμερος πέθανε και τον διαδέχθηκε ο ομώνυμος γιος του, που πήρε δώρα από τον Γλυκέριο για να κατευθυνθεί στη Γαλατία, όπου ενώθηκε με τους εκεί Βησιγότθους. Στη συνέχεια ο Θεοδέμιρος κατέλαβε την Ηράκλεια Λυγκιστική και τη Λάρισα (προφανώς εδώ γίνεται κάποιο λάθος γιατί η άλωση της Λάρισας πρέπει να συνέβη αργότερα) και έπειτα διέσχισε τον Σάβο και κατέλαβε τη Ναϊσσό¹⁵, την πρώτη πόλη του Ιλλυρικού. Από εκεί έστειλε το γιο του Θεοδώριχο με τους αρχηγούς Άστατ και Ινβίλα στην Ουλπιάνα και ο ίδιος έφθασε στους Στόβους, αποδεικνύοντας ότι όλοι οι τόποι του Ιλλυρικού ήταν προσβάσιμοι για αυτόν. Αφού άφησε φρουρά για τη φύλαξη της Ναϊσσού, ζήτησε τη Θεσσαλονίκη, όπου βρισκόταν ο πατρίκιος Κλαριανός με το στρατό του, σταλμένος από τον αυτοκράτορα. Ο Κλαριανός εκτιμώντας ότι η Θεσσαλονίκη δεν μπορούσε να αντισταθεί στην επίθεση των Γότθων, έστειλε πρεσβεία με δώρα στον Θεοδέμιρο για να λύσει την πολιορκία και του έδωσε άδεια να εγκατασταθεί με το στρατό του στις πόλεις Κύρρο¹⁶, Πέλλα¹⁷, Ευρω-

¹¹ Μάλχος, Fr. 18, ό.π.

¹² Εὐ. Χρυσός, «Συμβολή στην ιστορία της Ἡπείρου», *ΗπειροΧρον* 23 (1981), 56-63.

¹³ Καραγιαννόπουλος, ό.π. (υποσημ. 6), 316.

¹⁴ Jordanes, *De origine actibusque Getarum* (επιμ. Th. Mommsen), Βερολίνιο 1882, LV, 281.

¹⁵ H. Wolfram, *History of the Goths*, Berkeley 1988 (μτφρ. από

γερμανικά), 268 κ.ε.

¹⁶ Πόλη της Ημαθίας, 8 χλμ. δυτικά της Πέλλας, *Tabula Imperii Romani*, Ljubljana 1976, K 34 (στο εξής: *Tabula Imperii Romani*, K 34), 77.

¹⁷ Πρωτεύουσα της Μακεδονίας του Αρχέλαου, επί της λίμνης του Λουδία. Σταθμός της Εγνατίας οδού. *Tabula Imperii Romani*, K 34, 100.

πό¹⁸, Mediana¹⁹, Πύδνα²⁰, Βέροια²¹ και Δίον²², όπου οι Γότθοι κατέθεσαν τα όπλα και ζούσαν ειρηνικά²³. Λίγο μετά τα γεγονότα αυτά, ο Θεοδόμιρος προσβλήθηκε από μοιραία αρρώστια και αφού ανακήρυξε στην Κύρρο το γιο του Θεοδώριχο διάδοχό του, μετά από λίγο πέθανε. Η πληροφορία αυτή δίνεται μόνο από τον Jordanes και όχι από τους βυζαντινούς χρονογράφους. «Theodemir vero rex animadvertens tam felicitatem suam, quam etiam filii, nec hac tamen contentus, egrediens Naisittanam urbem, paucis ad custodiam derelictis, ipse Thessalonicam petiit, in qua Clarianus patricius, a principe directus, cum exercitu morabatur. Qui dum videret vallo muniri Thessalonicam, nec se eorum conatibus posse resistere, missa legatione ad Theodemir regem, muneribusque oblati, ab obsidione cum urbis retorquet. Initoque foedere Romanus doctor cum Gothis loca eis jam sponte, quae incoherent, tradidit, id est Cerropells (Cyrrum, Pellam) Europam (Europum), Medianam, Petinam (Pellinam), Bereum (Berroeam) et alia quae Sium (Dium) vocantur. Ubi Gothi cum rege suo, armis depositis, composite pace quiescunt. Nec diu post haec et rex Theodemir, in civitate Cerras (Cyrros) fatali aegritudine occupatus, vocatis Gothis, Theodoricum filium regni sui designat heredem et ipse mox rebus humanis excessit». Σύμφωνα με τον Tafel που κατέγραψε πληροφορία από την *Tabula Imperii Romani*, K 34, οι Γότθοι παρέμειναν στη Μακεδονία «paucis saltem annis (479-488) in Macedonia eorum pars sedebat»²⁴.

Καμιά βυζαντινή πηγή δεν αναφέρει την παροδική εγκατάσταση των Γότθων στην περιοχή της Κεντρικής Μακεδονίας ούτε τον Θεοδώριχο από το 479 έως το 482, τον οποίο συναντούμε ξανά το 482 να αρχίζει επιδρομές και να καταλαμβάνει τη Λάρισα. Η εκστρατεία του εναντίον της Λάρισας, που οφείλεται προφανώς στην καθυστέρηση της χρηματοδότησης των Γότθων από την κεντρική διοίκηση, ενισχύει την αρχική υπόθεση που

διατυπώσαμε για διαμονή του τελευταίου στην Πύδνα. Με αφετηρία την πόλη αυτή ήταν ευκολότερο για το Γότθο ηγεμόνα να εκστρατεύσει χωρίς να γίνει αντιληπτός από το βυζαντινό στρατό, να ενωθεί με τους συμπατριώτες του που διέμεναν στο Δίον και όλοι μαζί να πάρουν το δρόμο προς τα Τέμπε και να πολιορκήσουν τη θεσσαλική πρωτεύουσα. Η άλωση της μεγάλης αυτής πόλης ανάγκασε τον Ζήνωνα να συνάψει νέα συνθήκη ειρήνης μαζί του, σύμφωνα με τους όρους της οποίας ο Θεοδώριχος ονομάστηκε και πάλι στρατηγός του πραισέντου και αναχώρησε από την Κεντρική Μακεδονία, αφού παραχωρήθηκαν στους στρατιώτες του περιοχές για εγκατάσταση στην Κάτω Μοισία και τη Δακία²⁵. Η ειρήνη αυτή δεν είχε μεγάλη διάρκεια, εφόσον το 486 βρίσκουμε τον Θεοδώριχο να κάνει επιδρομές στη Θράκη και να φθάνει μέχρι το Ρήγιο στην Προποντίδα. Χάρη στην παρέμβαση της αδελφής του, που διέμενε στην αυλή του Ζήνωνα, υπογράφηκε νέα ειρήνη το 487, επίσης σύντομης διάρκειας, αφού λίγο αργότερα ο Θεοδώριχος επαναστάτησε και πάλι, λεηλάτησε τη Θράκη²⁶ και έφθασε μάλιστα μέχρι τις Συκές (Γαλατά), όπου κατέστρεψε τον αγωγό υδροληψίας της Κωνσταντινούπολης. Η αδυναμία του Ζήνωνα να πλήξει τον Θεοδώριχο, τον οδήγησε σε νέα συμφωνία μαζί του, που είχε ως στόχο τον Έρουλο Οδόακρο, ο οποίος κατέλυσε ό,τι αντιπροσώπευε το δυτικό ρωμαϊκό κράτος το 476²⁷. Ο Ζήνων έστρεψε αρχικά εναντίον του Οδόακρου τους Ρούγους, τους οποίους ο Έρουλος συνέτριψε. Συνειδητοποιώντας πλέον ο αυτοκράτορας ότι ήταν αδύνατο να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τις επιδρομές του Θεοδώριχου, σκέφθηκε να τον χρησιμοποιήσει εναντίον του Οδόακρου, άποψη που σύμφωνα με τον Jordanes²⁸ δεν ευσταθεί, γιατί ο τελευταίος υποστηρίζει ότι η εκστρατεία των Γότθων στην Ιταλία υπήρξε αίτημα του Θεοδώριχου, που αναζητούσε τόπο εγκατάστασης για το λαό του²⁹.

¹⁸ Πόλη σήμερα του Νομού Κιλκίς, κοντά στον Αξιό, *Tabula Imperii Romani*, K 34, 54.

¹⁹ Πιθανότατα πρόκειται για το σημερινό χωριό Μεσιανό του Νομού Κιλκίς, χωρίς να αποκλείεται κάτω από την ονομασία αυτή να κρύβεται μια πόλη που βρισκόταν στη μέση της διαδρομής Θεσσαλονίκης Βέροιας, πιθανότατα στη θέση της σημερινής Νέας Χαλκηδόνας, όπου σώζονται ταφικά μνημεία με λίθινους σταυρούς εγγεγραμμένους σε κύκλο.

²⁰ Πόλη της Πιερίας στην ακτή του Θερμαϊκού, *Tabula Imperii Romani*, K 34, 105.

²¹ Πόλη της Ημαθίας στους πρόποδες του Βερμίου, *Tabula Imperii Romani*, K 34, 25 26.

²² Πόλη της Πιερίας, Colonia Julia Augusta, *Tabula Imperii Ro-*

mani, K 34, 43.

²³ Είχε προηγηθεί η εγκατάσταση των Βησιγόθων του Αλάριχου στην πεδιάδα της Μακεδονίας από το 397 έως το 401, για την οποία βλ. Εϋ. Χρυσός, «Οι Βησιγότθοι στην Πελοπόννησο (396/7 μ.Χ.)», *Πρακτικά Β' Διεθνούς Συνεδρίου Πελοποννησιακών Σπουδών* (Πάτρα, 25 31 Μαΐου 1980), Αθήνα 1982, 181 191.

²⁴ Tafel, ό.π. (υποσημ. 4), 186.

²⁵ Καραγιαννόπουλος, ό.π. (υποσημ. 6), 319.

²⁶ Ι. Μαλάλας, *Χρονογραφία* (εκδ. L. A. Dindorf), CS, Βόννη 1831, 383. 5 κ.ε.

²⁷ Bury, ό.π. (υποσημ. 7), 480.

²⁸ Jordanes, ό.π. (υποσημ. 14), LVII, 282.

²⁹ Καραγιαννόπουλος, ό.π. (υποσημ. 6), 323.

Ωστόσο, ανεξάρτητα από το ποιος είχε διατυπώσει πρώτος την ιδέα μετακίνησης των Γότθων προς τη Δύση, το 488 ο Θεοδώριχος ξεκίνησε με 100.000 άνδρες από την Κάτω Μοισία και, αφού νίκησε τους Γέπιδες κοντά στο Σίριμιο, παρέμεινε ένα χρόνο έξω από την Ιταλία ανασυντάσσοντας τις δυνάμεις του. Μετά από δύο μάχες με το στρατό του Οδόακρου το 489, ακολούθησε μια τελική μάχη στις 11 Αυγούστου 490, κατά την οποία ο Οδόακρος υπέστη νέα ήττα και κατέφυγε στη Ραβέννα. Στη συνέχεια ο Θεοδώριχος, αφού εξουδετέρωσε τις πιστές στον Οδόακρο φρουρές, κατασκεύασε στόλο και πολιορκήσε τη Ραβέννα από τη θάλασσα εμποδίζοντας τον ανεφοδιασμό της, ώπου ο Οδόακρος υποχώρησε και δέχθηκε να μοιραστεί με τον Θεοδώριχο τη διοίκηση της Ιταλίας. Λίγες μέρες μετά, στις 15 Μαρτίου 493³⁰, ο Θεοδώριχος μπήκε στη Ραβέννα και, αφού σκότωσε ο ίδιος τον Οδόακρο, έμεινε μόνος ηγεμόνας της Ιταλίας. Με την εγκατάστασή του στη Ραβέννα, η βυζαντινή διοίκηση ανακουφίστηκε από τις γοτθικές επιδρομές, χωρίς όμως να δώσει τέλος στο γοτθικό ζήτημα.

Η διεξοδική παρουσίαση των ιστορικών αυτών γεγονότων ήταν νομίζω απαραίτητη, για να περιγραφεί το κοινωνικοπολιτικό κλίμα της εποχής και να ερμηνευθεί ο λόγος δημιουργίας του επισκοπικού συγκροτήματος στις Λουλουδιές. Από την παρακολούθηση των γεγονότων προκύπτει ότι η εγκατάσταση και παραμονή των Γότθων στην πεδιάδα της Κεντρικής Μακεδονίας υπήρξε σύντομη και κράτησε μάλλον από το 479 έως το 483. Ο χώρος εγκατάστασής τους περιλάμβανε μια εκτεταμένη περιοχή που ορίζεται βόρεια από την Ευρωπό, βορειοδυτικά από την Πέλλα και την Κύρρο, νοτιοδυτικά από τη Βέροια, νότια από το Δίον και ανατολικά από την Πύδνα. Στην περιοχή αυτή οι Γότθοι εγκαταστάθηκαν κατά ομάδες με τους διάφορους οπλαρχηγούς τους, ώστε να ελέγχονται από το βυζαντινό στρατό και, όπως φαίνεται από το κείμενο του Jordanes, ο Θεοδέμιρος διέ-

μεινε στην Κύρρο, ενώ οι άλλοι αρχηγοί στις υπόλοιπες πόλεις, με πιθανότερο τόπο εγκατάστασης του Θεοδώριχου την Πύδνα. Οι σημαντικότερες από τις πόλεις που παραχωρήθηκαν στους Γότθους ήταν η Βέροια, το Δίον και η Πύδνα, αν και οι τελευταίοι δεν πρέπει να εγκαταστάθηκαν μέσα στις δύο πρώτες, αλλά σε σκηνές στα περικόρητά τους. Η Πύδνα, το λιμάνι της οποίας την εποχή αυτή είχε παρακμάσει, με συνέπεια να χάσει η πόλη τον εμπορικό χαρακτήρα της και να αγροτοποιηθεί³¹, ήταν μια κώμη που λαμπρύνθηκε το 303 με το εκεί μαρτύριο του μάρτυρα Αλεξάνδρου³², προς τιμήν του οποίου ιδρύθηκε στα τέλη του 4ου-αρχές 5ου αιώνα μια βασιλική³³. Η απόφαση παραχώρησής της στους Γότθους προς εγκατάσταση προκάλεσε την αναβάθμισή της σε έδρα επισκοπής και τη μετακίνηση του νεοεκλεγέντος επισκόπου και των κατοίκων της στη θέση του σταθμού Άναμον, όπου ιδρύθηκε το επισκοπικό συγκρότημα. Η ανέγερση του τελευταίου σε μικρή απόσταση από την Πύδνα είναι κατά τη γνώμη μου επαρκές επιχείρημα για να στηρίξει την υπόθεση ότι οι Γότθοι κατ' εξαίρεση πρέπει να εγκαταστάθηκαν μέσα σε αυτήν. Ωστόσο, από τα μέχρι στιγμής ανασκαφικά ευρήματα δεν υπάρχουν παρά ελάχιστα στοιχεία, που να αποδεικνύουν τη διαμονή των τελευταίων τόσο στη συγκεκριμένη πόλη όσο και στην πεδιάδα της Κεντρικής Μακεδονίας. Σε αυτό συντέλεσε ίσως το ότι οι Γότθοι δεν δημιούργησαν δική τους τέχνη, όπως υποστήριξαν οι μελετητές της αντίστοιχης περιόδου για τη Γαλλία³⁴.

Αξιόπιστες ενδείξεις της παρουσίας τους θα παρείχε κατά τη γνώμη μου ο εντοπισμός τάφων με τραπεζιόσχημη ή ανθρωπόσχημη μορφή ή lozzeta (ορθογώνια ή ημικυκλική λάξευση στη θέση του κεφαλιού) ή ακόμη και απλών ορθογώνιων λάκκων που περιέχουν αντικείμενα³⁵ (όπλα, πόρπες), που έχουν αποδοθεί στους Γότθους³⁶. Τραπεζιόσχημοι τάφοι ανασκάφηκαν στη Θεσ-

³⁰ Προκόπιος, *Γοτθικοί πόλεμοι* (έπιμ. J. Haury), Procopii Caesariensis opera omnia, Λειψία 1905, I, 1.9 κ.ε. Jordanes, ό.π. (υπό σημ. 14), LVII, 283.

³¹ Ε. Μαρκή, *Κίτρος, μια πόλη κάστρο της βυζαντινής περιφέρειας*, Θεσσαλονίκη 2001, 13.

³² Στο ίδιο, ό.π., 10-12.

³³ Ε. Μαρκή, «Παρατηρήσεις σὸν οἰκισμὸ τῆς Ἀρχαίας Πύδνας», *Μνήμη Δημήτρη Λαζαρίδη, Πρακτικά Συνεδρίου* (Καβάλα 1986), Ἀθήνα 1990, 45-50 και η ίδια, «Ανασκαφές βυζαντινής Πύδνας», *ΑΕΜΘ* 2 (1988), 195.

³⁴ M. Rouché, «Wisigoths et Francs en Aquitaine. État de la question

et perspectives», *Gallo-romains, Wisigoths et Francs en Aquitaine, Septimanie et Espagne, Actes des VIIe Journées internationales d'Archéologie mérovingienne* (Toulouse 1985) (έπιμ. P. Perin), Rouen 1991, 144.

³⁵ M. Kazanski, «Contribution à l'étude des migrations des Goths à la fin du IVe et au Ve siècles : Le témoignage de l'archéologie», *Gallo-romains, Wisigoths et Francs en Aquitaine, Septimanie et Espagne*, ό.π., 11-25.

³⁶ G. Rippoll López, «Reflexiones sobre arqueología funeraria arte sanos y producción artística de la Hispania visigoda», *Corsi Rav XXXIV* (1987), 343-373.

σαλονίκη³⁷ και στη Βέροια³⁸, οι οποίοι χρονολογούνται όμως στον 4ο αιώνα και συνδέονται πιθανότατα με φεντεράτους, δηλαδή με Γότθους που έπαιρναν μισθό ως αστυνομικοί ή στρατιώτες. Το κύριο διακοσμητικό χαρακτηριστικό τους είναι η γραπτή παράσταση εγγεγραμμένου σε στεφάνι σταυρού, όπως στο παράδειγμα της Βέροιας³⁹. Μια άλλη ένδειξη της σύντομης γοθτικής παρουσίας στη Μακεδονία αποτελούν κατά τη γνώμη μου κάποια ταφικά μνημεία με στήλες που απολήγουν σε λίθινους σταυρούς, εγγεγραμμένους σε κύκλο, όμοια με αντίστοιχα βησιγοθικά⁴⁰, που σώζονται στην Πέλλα⁴¹ και τη Χαλκηδόνα (Εικ. 2), μολοντί ο Ν. Οικονομίδης⁴² υποστήριξε ότι τα σωζόμενα ανήγονται στο 19ο και 20ό αιώνα⁴³ και ότι τα αρχαιότερα παραδείγματα συνδέονται με τους Βογομίλους. Ανάλογες στήλες βρέθηκαν στη Βουλγαρία, τη Βοσνία, τη Βρετανία, τη Νότια Γαλλία και την Ισπανία και αποδίδονται στους Κέλτες ή τους Γότθους. Το γεγονός όμως ότι στην Κεντρική Μακεδονία οι τάφοι με τις στήλες αυτές δεν έτυχαν ανασκαφικής έρευνας, εμποδίζει την τεκμηρίωση της υπόθεσης αυτής.

Ωστόσο, παρά την έλλειψη αρχαιολογικών δεδομένων και την ασάφεια των πηγών, δεν νομίζω ότι μπορεί να δοθεί άλλη εξήγηση για τη δημιουργία του επισκοπικού συγκροτήματος των Λουλουδιών από την προσωρινή εγκατάσταση του Θεοδώριχου στην Πύδνα το διάστημα μεταξύ των ετών 479 και 483. Στην άποψη αυτή συνηγορεί η ανύψωση του ταπεινού την εποχή αυτή οικισμού της Πύδνας σε πόλη, με νομοθετική ρύθμιση του Ζήνωνος που περιλαμβάνεται στον Ιουστινιάνειο Κώδικα⁴⁴. Με τη ρύθμιση αυτή έδωσε δικαίωμα πόλεως σε όλα τα αστικά κέντρα ανυψώνοντάς τα σε επισκοπές. «Πᾶσαν πόλιν εἴτε ἀνανεωθείσαν κατὰ τοὺς προλαβόντας χρόνους εἴτε οὐκ οὕσαν μὲν πρότερον, διὰ δὲ βασιλικῆς φιλοτιμίας ἀποδεχθεῖσαν πόλιν, ἔχειν ἐκ παντὸς τρόπου ἀχώριστον καὶ ἴδιον τὸν ἐπιμελησόμενον τῶν κατ' αὐτὴν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ἐπίσκοπον θεσπίζομεν μηδὲν παντάπασιν οὐσης ἀδείας δι' οἰονδή-

Εικ. 2. Νέα Χαλκηδόνα. Νεκροταφείο με χαρακτηριστικά επιτύμβια σήματα λίθινων σταυρών εγγεγραμμένων σε κύκλο, πίσω από το ναό του Αποστόλου Παύλου (Φωτ. Μ. Παρχαρίδου, αρχαιολόγος 9ης ΕΒΑ).

ποτε τρόπον, μηδὲ μὴν διὰ θείας βασιλικῆς κελεύσεως ἀφαιρεῖσθαι πόλιν οἵανδήποτε τοῦ τῆς ἰδιαζούσης ἐπισκοπῆς ἢ καὶ τῆς ἀφορισθείσης αὐτῆς περιοικίδος ἢ ἄλλου τινὸς δικαίου».

Με την αναβάθμισή της σε πόλη και έδρα επισκοπής, η Πύδνα και οι κάτοικοί της ανταμείφθηκαν για την εγκατάσταση των βαρβάρων στον τόπο τους και δέχθη-

³⁷ Ε. Μαρκή, *Η νεκρόπολη της Θεσσαλονίκης στους υστερορωμαϊκούς και παλαιοχριστιανικούς χρόνους* (μέσα του 3ου έως μέσα του 8ου αι. μ.Χ.), Αθήνα 2006, 56.

³⁸ Θ. Παζαράς, «Δύο τοιχογραφημένοι παλαιοχριστιανικοί τάφοι από τη Βέροια», *Μακεδονικά* 24 (1984), 234-245.

³⁹ Στο ίδιο, 239.

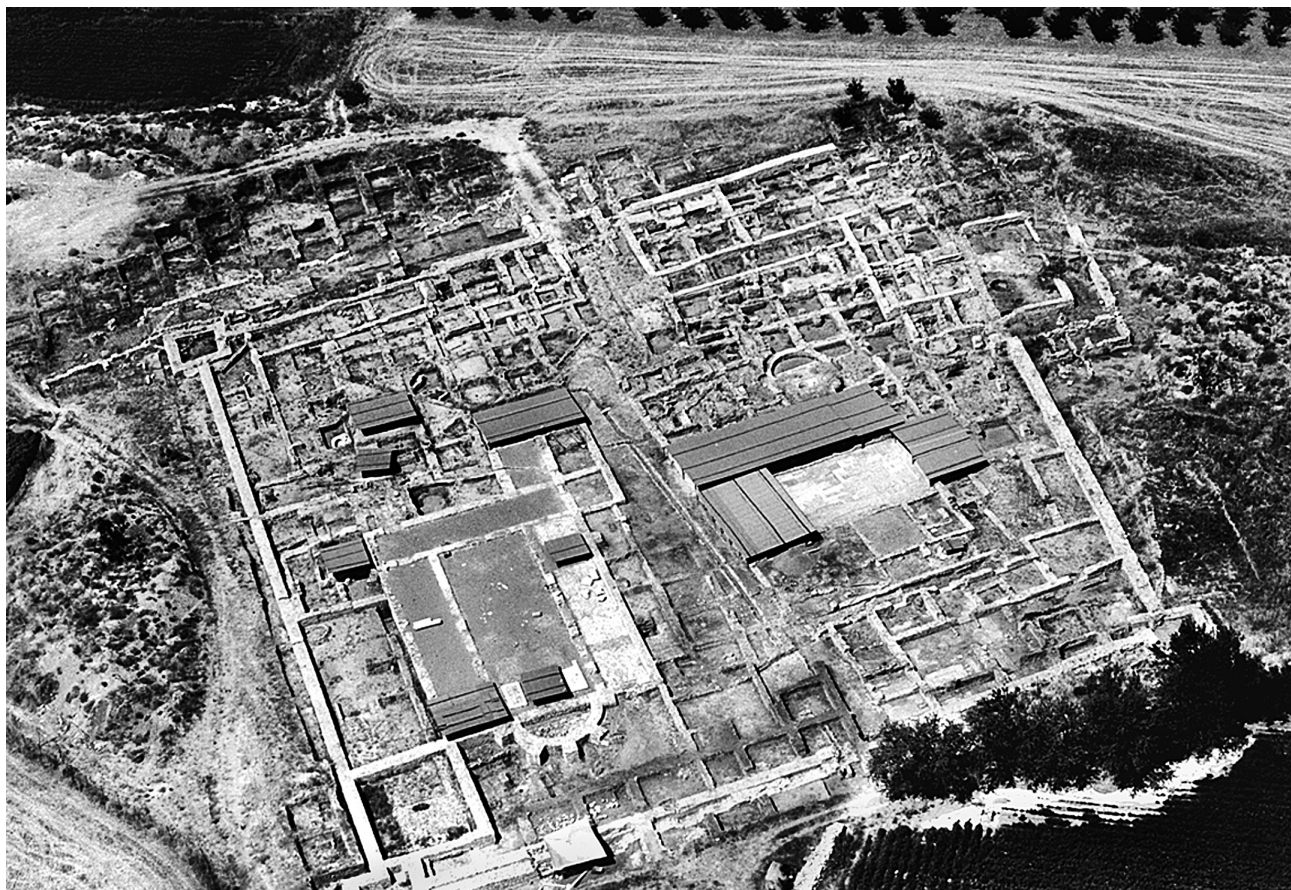
⁴⁰ Ε. Juan Navarro I. Pastor Cubillo, «El yacimiento de época Visigótica de Pla de Nadal», *Gallo-romains, Wisigoths et Francs en Aquitaine, Septimanie et Espagne*, ό.π., 94, εικ. 6.3.

⁴¹ Ν. Μουτσόπουλος, *Οί ἐκκλησίες τοῦ Νομοῦ Πέλλας*, ΕΜΣ, ΙΜΧΑ 138, Θεσσαλονίκη 1973, 436-437.

⁴² Ν. Οικονομίδης, «Βογομιλικά κατάλοιπα κοντά στη Θεσσαλονίκη», 8ο Συμπόσιο ΧΑΕ, Αθήνα 1988, 73-74.

⁴³ Είναι πιθανόν οι κάτοικοι των χωριών αυτών να μιμήθηκαν τα σωζόμενα στα νεκροταφεία τους αρχαία γοθικά μνημεία κατασκευάζοντας όμοια.

⁴⁴ *Codex Justinianus*, III 35 (36), εκδ. Kruger, Βερολίνο 1954.

Εικ. 3. Λουλουνδιές, επισκοπικό συγκρότημα. Αεροφωτογραφία.

καν να μετακινηθούν, παρά την αρχική αντίδρασή τους, με τον επίσκοπό τους επικεφαλής στο γειτονικό σταθμό (mutatio)⁴⁵ Άναμον, όπου ιδρύθηκε με αυτοκρατορική χορηγία το τετραπύργιο επισκοπικό συγκρότημα (Εικ. 3).

Η γειτνίαση με τους Γότθους και ο φόβος επιδρομών εκ μέρους τους είχε ως συνέπεια να επιλεγεί για την έδρα της νέας επισκοπής η αρχιτεκτονική μορφή του τετραπυργίου⁴⁶, που μμείται ρωμαϊκά στρατόπεδα (Εικ. 4).

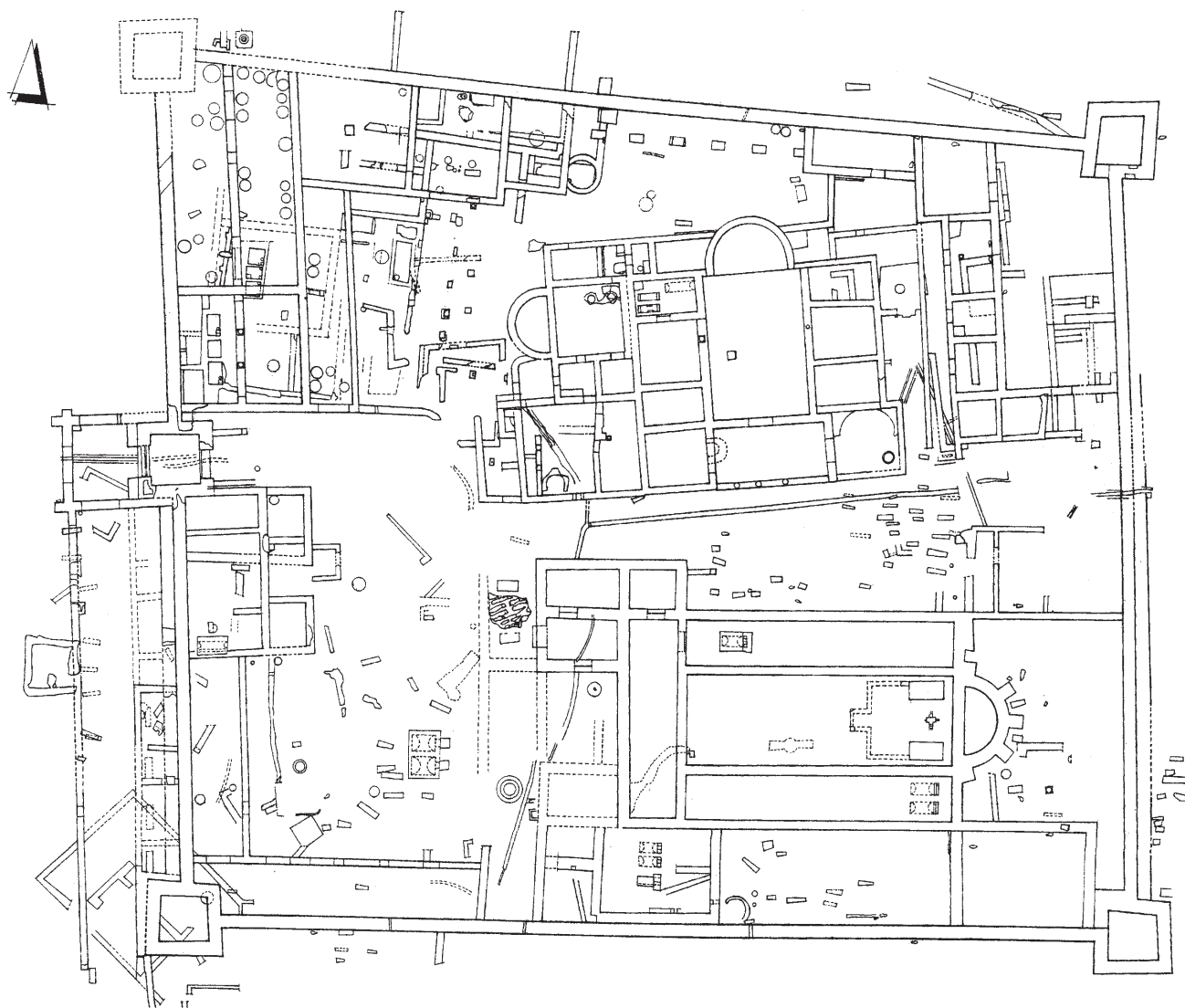
Εκτός από τον υψηλό περίβολο, το συγκρότημα διέθετε διπλή πυργόσχημη πύλη, τέσσερις πύργους στις γωνίες, σιρό για αποθήκευση των σιτηρών σε περίπτωση πολιορκίας και φυλάκιο για τη διαμονή φρουράς στον ευάλωτο βόρειο περίβολο. Ταυτόχρονα για την ασφάλεια των κατοίκων οχυρώθηκε και ο γειτονικός οικισμός, όπως απέδειξε η γεωφυσική διασκόπηση του εδάφους ανατολικά του συγκροτήματος από το Πανεπιστήμιο του Nottingham⁴⁷ το 1995.

⁴⁵ Ο όρος δηλώνει σταθμό μικρότερης σημασίας από τη mansio, όπου υπήρχαν μεγαλύτερες εγκαταστάσεις, κατάλληλες για διανυκτέρευση πολλών ατόμων. Βλ. Δ. Δρακούλης, «Χαρτογραφικές πληροφορίες, σχεδιαστικοί συμβολισμοί και δίκτυα επικοινωνίας στην ύστερη αρχαιότητα: Η Tabula Peutingeriana και τα Itineraria Picta», στο Δ. Ρωσσικόπουλος Π. Σαββαΐδης (επιμ.), *Η εξέλιξη των οργάνων, των μεθόδων και των συστημάτων μετρήσεων των επι-*

στημών της αποτύπωσης στην Ελλάδα, Θεσσαλονίκη 2005, 81 105.

⁴⁶ Ε. Μαρκή, «Από το ρωμαϊκό στο βυζαντινό κάστρο. Δύο παραδείγματα από την Πιερία. Το τετραπύργιο στις Λουλουνδιές και το κάστρο της Πύδνας (βυζαντινό Κίτρος)», *Θεσσαλονικέων Πόλις* 7 (2002), 121 125.

⁴⁷ Ε. Marki Α. Poulter, «A Field Survey at Louloudies: A New Late Roman Fortification in Pieria», *AEMΘ* 9 (1995), 179 193.

Εικ. 4. Λουλουνδιές, επισκοπικό συγκρότημα. Κάτοψη (Αρχείο 9ης ΕΒΑ. Σχεδίαση: Τζ. Μπούλος, αρχιτέκτων, Α. Ευθυμιάδης, σχεδιαστής).

Το συγκρότημα, που είχε την τύχη και την τιμή να αποκαλύψω από το 1993 έως το 1999, το οποίο με βάση τη μορφολογία του επισκοπικού μεγάρου, τα ψηφιδωτά του δάπεδα και τα ευρήματα της κοίτης θεμελίωσης των τοίχων του χρονολογείται στο τελευταίο τέταρτο του 5ου αιώνα, αποδεικνύει την ιδιαιτερότητά του και τις ειδικές συνθήκες κάτω από τις οποίες δημιουργήθηκε, σε μια δύσκολη και σκοτεινή περίοδο της ιστορίας της Μακεδονίας, την οποία αγνοούσαμε εντελώς.

Με αφορμή τη σύντομη αναφορά του Jordanes που αντέγραψε ο T. Tafel, τα ανασκαφικά δεδομένα και τα ιστορικά γεγονότα, όπως αναφέρονται στις πηγές, κατασκεύασα μια υπόθεση για την ίδρυσή του, που προσεγγίζει ως ένα βαθμό την ιστορική αλήθεια. Η οριστική, ωστόσο, απάντηση στο ερώτημα της δημιουργίας του επισκοπικού αυτού συγκροτήματος, θα δοθεί από τους ερευνητές του μέλλοντος.

THE ARCHAEOLOGICAL FIND AS HISTORICAL EVIDENCE.
THE SETTLEMENT OF GOTHs IN THE PLAIN OF CENTRAL
MACEDONIA AND THE ESTABLISHMENT OF
THE EPISCOPAL COMPLEX AT LOULODIES

This paper presents an extensive review of the Gothic issue during the years of the emperors Leo and Zeno, as described by Byzantine chroniclers, the historian of the Goths Jordanes, and the historians of the Byzantine period, in order to explain why the episcopal complex was founded at Louloudies, in the region of Pieria, located 8 km south of Pydna. The site was a *mutatio*, which has been identified as the station at Anamon, in the route from Thessaloniki to Larissa.

When the Goths of Theodemir besieged Thessaloniki in 479, the administrator Ioannis Klarianos, in order to minimize the risks of the city's occupation, agreed with the establishment of five Macedonian cities, as happened with the Visigoths in the 4th century. The cities covered a large area, which was surrounded in the north by Europos and perhaps Mentiana, in the northwest by Pella and Kyrro, in the southwest by Veroia, in the south by Dion and in the east by Pydna. In the area, the Goths settled in groups with their chieftains, in order to be controlled by the Byzantine army. According to the text of Jordanes, Theodemir stayed in Kyrro, where died, while other leaders settled in other cities. It is plausible, that Theodoric,

his son and his successor, settled in the city of Pydna, since Pydna became an episcopal seat, while the bishop and the population moved to Anamon. The episcopal complex had four towers (*quadriburgium*), as in Roman camps, due to the vicinity with the Goths, and the fear that they would attack. It was enclosed by walls, had double towered gate, four towers at the corners, grain warehouse in the case of occupation, and a small settlement that accommodated the guards in the vulnerable northern part of the walls. Moreover, for the safety of the population, the neighboring settlement was fortified, as shown by the geophysical examination in the eastern part of the complex which was conducted by the University of Nottingham in 1995.

Dating the complex in the last quarter of the 5th century on the basis of the morphology of the episcopal palace, the mosaic floors and the findings of the walls' foundation bed, strengthens the hypothesis that the Goths of Theodoric settled in Pydna, while the bishop and the population moved 8 km south, in Anamon, and shows the special characteristics and circumstances under which the complex was erected.